

İNSAN HAKLARININ ÇAĞDAŞ YORUMU

Prof. Dr. Jochen A. FROWEIN*

1. Bütün Avrupa ülkelerinin onayladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, "Avrupa Anayasası" olarak adlandırılabilir bir sistem ortaya çıkarmıştır. Eski Doğu Avrupa ülkelerinin birçoğu, eski bir komünist ülke olan Çekoslovakya'yı takiben sözleşmeye taraf olacaktır. Eski Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde ise sözleşme 3 Ekim 1990'dan beri yürürlüktedir.

Sözleşmeyle komisyona bireysel başvuru hakkının tanınması son derece önemlidir. Her ne kadar Strasburg'da devletler arası önemli davalar görülmüşse de, Komisyon ve Mahkemenin içtihat hukuku gerçekte bireysel başvurulara dayalı olarak gelişmektedir. Burada milli anayasa mahkemelerine ilişkin bir karşılaştırma yapabiliriz. "Anayasa şikayeti" usulünün bulunduğu ülkelerde, milli anayasanın temel haklar bölümü bireyi koruyan güçlü bir kanun niteliği taşımaktadır.

Bunun en önemli sonucu ise, bugün bütün ülkelerin bireysel başvuru hakkını tanıması olmuştur.

2. Ne yazık ki, ülkelerin kararlara karşı rezerv koyabilme imkânı sözleşme sistemindeki önemli zayıflıklardan biridir. Bu durum -sözleşmenin giriş bölümünde belirtilen- Avrupa ülkelerinin fikir birliği ve ortak bir siyasi gelenek, ülkü, özgürlük ve hukuk devleti mirasına sahip oldukları iddiasına (gerçeğine) dayanan insan hakları güvencesinin genel ruhuna aykırıdır.

Avrupa Komisyonu ve İnsan Hakları Mahkemesi'nin, sözleşmenin üslubuna uygun olmayan 'bir İsveç rezervini hükümsüz ilân etmesi "üslup" konusunun ciddiyetle ele alındığını göstermektedir. Benzer

(*) Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Başkan Vekili

olarak, Komisyon 25. madde hükmünde bir deklarasyonun sözleşme-
de öngörülme-
yen bir şekilde sınırlanamayacağına karar vermiştir.

3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin de kabul ettiği gibi, Sözleşme-giriş bölümünde belirtildiği gibi -kollektif olarak uygulanmasından yarar umulan, ortak, iki taraflı taahhütler ve nesnel yükümlülükler sisteminden fazlasını yaratmıştır. Ancak, sözleşmeyle garanti edilen hakların dahili olarak uygulanamadığı -İngiltere ve İskandinav ülkeleri gibi- bazı Avrupa ülkeleri hâlâ mevcuttur. Bununla birlikte, millî yargıçlar insan hakları ile ilgili ihtilaflarda karar verirken sözleşmeyi ve yorumunu mutlaka dikkate almalıydılar.

İlk bakışta, sözleşmeyle güvence altına alınan hakların, tıpkı liberal gelenekteki temel haklarda olduğu gibi, devlete karşı menfi (olumsuz) haklardan olduğu görülür. Ancak sözleşmenin üslubundan devlete birtakım müspet (olumlu) yükümlülüklerin getirildiği hakların da bulunduğu anlaşılmaktadır. 2. madde, bireyin yaşama hakkının yasa ile korunmasını öngörmektedir. Bunu, yaşama hakkının özel yasama ile korunmasının yasama organının yükümlülüğü altında olduğu izlemektedir. Komisyon ve Mahkeme, 8. maddenin devletin gayrimüşru aileyi de içerecek şekilde aile hayatını düzenlemek ve korumak için olumlu faaliyette bulunmasını gerektirdiğini kabul etmiştir.

4. 1973'te görülen Golder davası raporunda, Komisyon, sözleşmenin yorumlanması ilkeleri konusunda kendi görüşünü ifade etmeyi uygun görmüştür. Komisyon'un açıklamasından önce sorun, 6. maddenin sözleşme hükümleri içinde yer alan konularda mahkemeye müracaat hakkının garanti edip etmediği idi. Bu hak, açıkça ifade edilmemekle birlikte, sözleşme üslubunun doğru bir yorumu ile başvuru sahibi tarafından görülebilirdi. Komisyon, sözleşmenin onay tarihindeki anlayışa yapılacak bir gönderme yerine nesnel bir yorumlamanın zorunluluğunu belirtmiştir. Aynı zamanda sözleşme hükümlerinin sözleşmenin amaç ve hedeflerine ulaşılmasını engelleyebilecek şekilde yorumlanmaması gerektiğini eklemiştir. Komisyon, bireysel konularda mahkemeye müracaat hakkının 6. madde ile güvence altına alındığını kabul etmiştir.

Mahkeme, bu yorumun geniş bir yorum olmayıp aksine 1 ve 6. maddelerin açıklayıcı hükümleri, kanun niteliğindeki bu sözleşmenin amaç ve hedefi ve hukukun genel ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmiş bir yorum olduğunu vurgulayarak Komisyon'u desteklemiştir.

Yargı otoriteleri tarafından verilen bedeni cezalarla ilgili Tyrer davası, Komisyon ve Mahkeme'ye, sözleşmenin günün koşullarına göre yorumlanması gereken yaşayan bir enstrüman olduğunu vurgulama fırsatı vermiştir. Üye devletlerin ceza politikalarındaki genel kabul görmüş standartların dikkate alınması gerektiğini öngören Komisyon ve Mahkeme, -1950'-deki genel görüş bu şekilde olmasa bile- bedeni cezalandırmanın sözleşmenin 3. maddesinde belirtilen cezalandırma kavramına aykırı olduğu sonucuna varmıştır.

5. Şimdi, temel insan haklarının en önemlilerinden bazılarının yorumlanması üzerinde durayım. Maalesef, ölüm cezası sözleşmeye taraf olan ülkelerin tamamı tarafından henüz kaldırılmamıştır. Bununla birlikte, 6 no. lu protokol birçok ülkede yürürlüktedir ve Avrupa İnsan Hakları standartlarını kabul eden tüm ülkelere onaylanmalıdır. Mahkeme, ABD'de uygulanan ölüm cezasının 3. maddeyi ihlal edebilirliğini doğru olarak tespit etmiştir.

Mahkeme Belirtmiştir ki:

“Mahkeme'nin görüşüne göre, ölüm cezası kararı ile infaz arasındaki sürenin çok uzun oluşu, her an ve artan bir sıkıntı ile beklenen infaz kararı ve özellikle suçun işlendiği zamandaki yasa ve zihinsel durumu olmak üzere başvuru sahibinin kişisel durumu dikkate alındığında, başvuru sahibinin ABD'ye iadesi 3. madde ile sağlanan güvencelerin büyük bir risk altına girmesi sonucunu doğuracaktır.”

Ordu ve polis tarafından öldürücü kuvvet kullanımı komisyon organları tarafından titizlikle incelenmelidir. Türkiye'nin bazı bölgelerindeki mevcut güç durumu ilgilendiren olaylarda bu konuya dahildir (bu kapsamda ele alınmalıdır). Komisyon'a göre:

“Yukarıdakilerin ışığı altında, Komisyon, a, b ve c alt paragraflarında sıralanan amaçlar içinde yer alan bir amaçın gerçekleştirilmesine yönelik olmak üzere orantılı olarak kuvvet kullanımına izin veren madde 2.2 üzerinde durmaktadır. Söz konusu kuvvet kullanımının orantısını tayin ederken dikkat edilmesi gerekli noktalar, gözetilen amaç, mevcut olaydaki hayati tehlike ve kullanılan kuvvetin ölümle sonuçlanabilme riskidir. Komisyon'un buradaki kıstası, yaşama hakkının son bulmasına yönelik tüm şartların dikkate alınmasıdır.”

6. 3. madde, insanlık dışı muamele ve işkenceye karşı güvence sağlar. Devletler arası bir dava olarak İrlanda tarafından İngiltere'ye

karşı getirilen bir başvuruda, Komisyon ve Mahkeme, genel anlamda "işkence" nin günümüze uygun şekillerini de dikkate alan bir tanımlamasını yapmak durumundaydı. Komisyon ve Mahkeme, sözkonusu beş tekniği 3. maddenin bir ihlâli olarak kabul etmekle birlikte, mahkeme bunun işkence düzeyine varmadığını belirtmiştir.

Bununla birlikte, kişilerin kimseyle görüştürülmeksizin polis veya güvenlik güçlerinin gözetiminde tutulduğu sistemlerde, 3. maddenin ihlâl tehlikesi ile karşı karşıya bulunulduğu açıktır. O halde, polis gözaltı süresini önemli ölçüde kısaltan Türkiye'nin bu tutumu ilgili herkes tarafından memnunlukla karşılanmaktadır.

Ne yazık ki buna rağmen, hâlâ gözaltı süresinin uzatılabilme imkanları vardır. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bu tür çeşitli kabul edilebilir davaları açıklamıştır. 19 günlük bir gözaltı süresi ile ilgili dava raporu bu konuda iyi bir örnek oluşturur.

Türk Anayasa Mahkemesi'nin bütün Türk mahkemeleri ve otoritelerinin bu konudaki büyük sorumluluğunun bilincinde olmaları için yardımcı olacağı ümit edilmektedir. Devletler arası uyum sağlandığında Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinden kaynaklanan yükümlülüğünü resmi olarak onayladı. Hepimiz ümit etmeliyiz ki bu katılm Türk hukuk sisteminde tam olarak yerleştirilecektir.

7. Demokratik bir hükümet için ifade (düşünce) ve basın özgürlüğünden daha önemli hiçbir temel özgürlük yoktur. İfade ve basın özgürlüğü olmaksızın serbest seçim ve muhalefetten söz etmek anlamlı ve mümkün olamaz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 1976 Banyside davasında bu tür bir özgürlüğün önemini vurgulamıştır. Yine Avusturya'ya karşı Lingens davasında konunun hayati önemi teyit edilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun Türkiye'ye karşı devletler arası davası henüz askıda iken Türk Ceza Kanununun 141. ve devamı maddelerinin sözleşme ile birlikte yürürlükte olması tartışılmakta idi. Bu esnada Türkiye'nin söz konusu maddeleri kaldırması memnunlukla karşılanmalıdır.

Bununla birlikte, Türk hukukunda ifade ve basın özgürlüğünün yorumu hâlâ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ortaya koyduğu standartların altında görülmektedir.

8. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi özgür Avrupa ülkeleri için anayasal bir karakter taşıyan bir Avrupa İnsan Hakları Beyannameyi

niteliğini kazanmıştır. Bu Haklar Beyannamesi'ni etkili kılmak bütün ülke yargıç ve avukatlarının temel görevidir.

Birçok ülkenin anayasa mahkemelerinin içtihat hukukunun özellikle Avusturya Anayasa Mahkemesi ve İsveç Federal Mahkemesi'nin -sözleşmenin ilgili ülkelerin hukuk sistemlerinde bir realite olmasında çok yardımı olmuştur.

30. kuruluş yıldönümünü kutladığımız Türk Anayasa Mahkemesi sözleşme ile garanti altına alınan insan haklarını Türk Hukuk sisteminde güçlü ve etkin kılabilirdiği takdirde tüm Avrupa dünyasında büyük fazilet kazanacaktır.